

РОСІЙСЬКА НАЦІОНАЛЬНА СПІЛЬНОТА ДОНБАСУ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД

У міжвоєнний період Україна здобула перший власний досвід у вирішенні етнонаціональних проблем. Фактично перед російським населенням Донбасу постали проблеми, які й сьогодні актуальні для нього.

Останнім часом Кремль досить нав'язливо прагне довести, що Донбас був споконвічно російським, а це в певній мірі сприяє розширенню сфер впливу Російської Федерації на українській території. Дестабілізує обстановку в Україні й «мовне питання». Тому у цей складний для України період вкрай важливо інтегрувати Донбас у загальноукраїнський політичний та етнокультурний проект.

У міжвоєнний період на території Донбасу була велика концентрація російського населення, особливо міського, найвища питома вага росіян серед населення краю.

Високий рівень урбанізації російського населення Донбасу, господарська специфіка регіону вплинули на його соціальну структуру та обумовили перевагу серед росіян робітників, що працювали у фабрично-заводській промисловості, тоді як загалом по УСРР росіяни, як і українці, у більшості своїй були зайняті у сільському господарстві.

У перші роки індустріалізації українці уникали праці в гірничій промисловості, оскільки традиційно орієнтувалися на роботу в інших галузях промисловості, до того ж мав місце високий ступінь товарності селянських господарств суміжних Донбасу українських регіонів, тому в цьому секторі домінували російські робітники. З метою зміни обличчя такого важливого господарського регіону, як Донбас, уряд СРСР усіляко підтримував російську імміграцію.

Та вже з другої половини 1930-х рр. з метою обмеження плинності кадрів у вуглевидобувній галузі відбулася переорієнтація вуглевидобувної промисловості Донбасу на місцеві кадри, а також на трудові ресурси найближчих областей України. Це призвело до втрати росіянами чисельної переваги серед донецького пролетаріату на користь українців, які становили його абсолютну більшість. Індустріалізація привела до зміни поселенської структури російського населення Донбасу: якщо у першій половині 1920-х рр. росіяни проживали в містах та сільській місцевості у майже рівних пропорціях, то у 1939 р. 86 % росіян проживали у містах і лише 14 % – у селах. У 1939 р. питома вага росіян Донбасу дорівнювала вже 32 %, тоді як частка українців становила 61 % від загалу.

Саме в 1920–1930-і рр. закладалися підвалини радянської національної політики, метою якої було залучення етнічних груп до будівництва нового соціалістичного суспільного ладу та закріплення у свідомості незаможних прошарків національних меншин довіри до більшовицької ідеології.

Варто зазначити, що в перший період запровадження політики коренізації, вивчення української мови в неукраїнських і неросійських культурно-освітніх установах було необов'язкове – замість неї можна було обрати російську.

Згодом партійне керівництво усвідомило, що така «рівність» не може сприяти успіху українізації. При фактичній необов'язковості вивчення і вживання української мови державними службовцями вона так і залишилася б на узбіччі державного будівництва. Тому було здійснено ряд заходів, які сприяли поглибленню українізації, що, своєю чергою, автоматично загострило «російське питання».

З набиранням обертів українізацією, керівництву УСРР закидалося ущемлення прав російського населення, штучне обмеження сфери застосування російської мови, зокрема в навчальних закладах. Саме на у цей час російсько-українські взаємини, особливо в східних регіонах УСРР, набули ознак конфронтації.

До речі, у козацьких районах Луганської округи українізація навіть спричинила сепаратистські настрої у вигляді закликів приєднатися до Північно-Кавказького краю РСФРР. Щоб нейтралізувати міжнаціональну напругу, українські урядовці вдалися до створення національних російських адміністративно-територіальних одиниць як уже випробуваного засобу.

Зауважимо, що росіяни в республіці вважалися своєрідною національною групою, розглядалися як опора, національна більшість в союзному масштабі і до національних меншостей не відносилися. А в 1927 р. Резолюцією ЦК КП(б)У про підсумки українізації росіяни були визнані національною меншиною. У Резолюції вимагалось забезпечувати культурні інтереси росіян поряд з іншими етнічними групами, а за російською мовою визнавалась окрема вага супроти мов інших етносів. Це пояснювалось тим, що російська мова є мовою більшості робітників, які працюють у фабрично-заводській промисловості Донбасу. Проголошувалось обов'язкове викладання російської мови в школах, обов'язкове публікування урядових документів поряд із українською також і російською мовою.

Насправді партійне керівництво прагнуло в такий спосіб за умов політики українізації зберегти вплив російської мови і культури не тільки українських містах, але й на селі.

Для стримування політики українізації було вирішено утворити російські національні райони як основну ланку національно-адміністративного облаштування росіян.

З літа 1927 року почали діяти 9 національних російських районів, оформлених в законодавчому порядку, з них у Донбасі знаходилися три: Петровський, Сорокинський, Станично-Луганський (Луганської округи). До речі, у ряді російських районів, ще до їх юридичного оформлення, було вжито заходів щодо обслуговування російської нацменшості рідною мовою.

Зрозумілим є рішення Адміністративно-територіальної комісії, що працювала в цей час на Луганщині. Вона визнала Луганськ національно російським містом хоча відсоток українців і росіян серед його мешканців був приблизно однаковим, 43,5 % та 43,6 % відповідно. Проте представники Комісії знайшли «вагомий аргумент»:

більша частина населення краще знає російську мову, ніж українську. Також пропонувалося Лозово-Павлівський і Краснолучський українські райони визнати російськими на підставі того, що українці у цих районах становлять незначну більшість (відповідно 51,76 % та 52,38 %), а також зважаючи на те, що в ці райони весь час в'їжджає велика кількість робітників з РСФРР і деяка частина українського населення розмовляє російською мовою.

Недопустимим було виділення національних районів у містах, де мешкала переважна частина росіян, з огляду на те, що міста є економічними, політичними й культурними центрами й виділення міст спричинило б розрив «культурного зв'язку робітничого класу з селянством, яке переважною більшістю є українське».

Одночасно з утворенням національних районів відбувалося й виділення російських національних сільських та селищних рад. На 1927 рік у регіоні діяло 35 російських селищних рад (із 49). Сільських рад, звісно, було більше – 292 (на 1927 рік роботу з виділення національних сільських рад керівництво країни вважало майже цілком завершеною).

У зв'язку з тим, що на початку 1930-х рр. Петропавлівський та Станично-Луганський райони об'єдналися, замість трьох російських районів у Донбасі існувало лише два: Сорокинський та Верхне-Теплівський. У 1935 р. в контексті кампанії з розукрупнення районів УСРР з'явився новий російський район – Косіорівський (розукрупнили російський Верхнетеплівський район).

Через колективізацію та Голодомор у середині 1930-х рр. стає відчутним приплив українських селян у міста. Почала зростати міжнаціональна ворожнеча, яка зумовлювалася як соціальними негараздами, так і знущанням місцевих чиновників з українських робітників, небажанням визнавати їх національні та соціальні права. Мали місце факти ворожнечі між українськими та російськими шахтарями Донбасу. Росіяни вимагали, щоб українці говорили російською мовою, і чули у відповідь, що вони в Україні, а не в Росії.

Багато росіян Донбасу не поважали українство та не бажали інтегруватися в українську культуру.

Із початком згортання українізації та повернення до імперських принципів у національній політиці росіяни фактично відновили статус титульної державницької нації.

Підсумовуючи, зазначимо, що ці історичні факти в певній мірі сприяли «донбаському розколу». Тому у цей складний для України час вкрай важливо прикласти усіх зусиль аби інтегрувати Донбас у загальноукраїнський політичний та етнокультурний проект.